

УДК 1:37:141

С 79

Генадій СТАСЮК

**РОЗВИТОК ОСВІТИ
В “ОРГАНІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ”:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті аналізується поняття “організоване суспільство” та особливості розвитку освіти у ньому. Стверджується, що сучасна система освіти України перебуває у стані затяжної системної кризи. Наголошується, що процеси соціальної модернізації та національно-державного будівництва передбачають радикальну зміну освіти суспільства, його ціннісних орієнтирів, мотивів діяльності.

***Ключові слова:** гетерогенність, мультикультуралізм, модернізація суспільства, організоване суспільство, освіта, професійний прагматизм, сучасне суспільство.*

Постановка проблеми. У сучасному світі освіта є провідним культурно-цивілізаційним фактором забезпечення розвитку суспільства і людини, однією з детермінант державотворчих процесів. Щоб досягти успіху в процесі побудови Української держави необхідно, по-перше, усвідомити значення освітнього чинника на всіх етапах розбудови державності; по-друге, переосмислити накопичений історичний досвід власної країни та зарубіжних країн; по-третє, існує гостра потреба забезпечити рівновагу між нововведеннями і традиціями в освітянській сфері, підняти суспільний статус освічених людей; по-четверте, вирішити, що треба зробити, аби примножити внесок педагогів і вчених у якісні й кількісні зміни в освіті, зберегти інтелектуальний потенціал навчальних закладів, враховуючи глобалізацію освітнього процесу.

Ось такі гострі проблеми постають перед нашим суспільством, що перебуває у процесі суспільної трансформації. І не тільки перед

суспільством загалом, а й перед кожною людиною зокрема. А там, де діє людина, виникають певні політичні та психологічні проблеми.

Сучасне суспільство розвивається дуже динамічно. Виникають нові форми взаємодії як по вертикалі, так і по горизонталі. Відбувається ускладнення структури традиційних суспільних інститутів, з'являються нові канали соціальної комунікації. Нове суспільне оточення потребує більшої гнучкості, мобільності, адекватності.

Мультикультуралізм, гетерогенність, професійний прагматизм усе наполегливіше й ґрунтовніше проникають в українське суспільство, зумовлюють розробку освітньої політики, програм підготовки професіоналів, змісту освіти, встановлення морально-психологічного клімату і відносин між усіма учасниками освітнього процесу на усіх його рівнях, при яких кожен школяр або студент, незалежно від кольору шкіри, етнічного і соціального походження, релігійних, вікових, політичних, класових, мовних і мовленнєвих відмінностей, мав би всі необхідні можливості для інтелектуального та соціально-психологічного розвитку як громадянина Української держави.

Розмаїття інтерпретацій системної трансформації суспільства в сучасній науковій літературі дає змогу екстраполювати наявні теорії на сучасну Україну, синтезувати їх як необхідні складові вітчизняної моделі демократичного вдосконалення та еволюційного самовідтворення соціуму, з'ясувати українські особливості "організованого суспільства".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням освіти присвячено низку досліджень сучасних як вітчизняних, так і зарубіжних авторів: А. Алексюк, М. Аллен, М. Арчер, Р. Барнетт, У. Бек, Д. Белл, Є. Белозерцева, С. Вітвицька, Б. Вульфсон, О. Глузман, С. Головка, В. Жуков, Ф. Кайзер, І. Кобиляцький, Л. Нечепоренко, Л. Рувінський, Г. Уолфорд та ін.

Висловлюючи своє розуміння ролі освіти в сучасному світі, В. Андрущенко зазначає, що "Освіта загалом і вища освіта зокрема відіграє в суспільстві унікальну роль: вона відтворює особистість, озброює її знаннями, формує світогляд і творчі здібності, виховує як патріота і громадянина, тобто реально готує його (суспільства) майбутнє. І від того, якою буде наша освіта, без перебільшення, залежить майбутнє держави: народу і культури" [2, 215].

Ця думка також простежується у працях Б. Гершунського: "Саме освіта принципово «працює» на майбутнє, визначаючи

наперед особистісні якості кожної людини, її знання, вміння, навички, світоглядні і поведінкові пріоритети, а відтак – економічний, моральний, духовний потенціал суспільства, цивілізації загалом” [3, 89].

Мета статті – проаналізувати реалії та перспективи розвитку української освіти в організованому суспільстві.

Сьогодні зі впевненістю можемо стверджувати, що організоване суспільство є полем і школою демонополізації державної влади, зростанням авторитету політичних партій. Його провідними рисами є:

- міцна правова держава з енергійним, мудрим і авторитетним політичним лідером-реформатором;
- ринково-регульована економіка, побудована на засадах плюралізму форм власності;
- гарантований соціальний захист населення;
- виважена гуманітарна стратегія, що інтегрує колективно-народну (національну) волю, мобілізує громадян на здійснення реформ;
- легітимність уряду, громадська злагода та згуртування;
- свобода особистості;
- соціальна справедливість [1].

Українському суспільству ХХІ ст. властиві тільки окремі ознаки “організованого суспільства”. Так, у зародковій стадії перебуває політична і державотворча дієздатність політичних інститутів, передусім політичних партій і профспілок. Найвні потужні політичні сили не мають яскравого “ідеологічного обличчя”, системних концепцій націє- та державотворення. Освітні блоки програм впливових політичних суб’єктів обмежуються загальними малозначущими фразами, не містять конкретних механізмів реалізації освітніх планів і проєктів. Політичні лідери не усвідомлюють повною мірою важливості освітнього чинника у процесі проведення суспільних реформ. А у розвинутих країнах світу (США, Японія, Франція, ФРН) питання освіти й науки займають вагоме місце у політичних програмах і доктринах, а їх розв’язанням займаються урядовці й політики усіх рівнів. Наприклад, у США питання якості та доступності освіти проголошено питанням “геополітичного лідерства американської нації”. Отже, визнаного світового успіху досягають системи освіти тих країн, де панують логічність і систематич-

ність навчання та масово поширене постійне виконання учнями і студентами грамотно підібраних і скомпонованих завдань різного ступеня складності, де компетентність формується у вигляді конкретних реалізаційних спроможностей [4].

По-друге, нерозвинутими залишаються правові інститути. У країні процвітає непотизм, корупція, використання тіншових схем з метою власного самозбагачення, все більшої політичної й економічної ваги набувають окремі фінансово-промислові групи, що різними шляхами лобіюють свої корпоративні інтереси. Судові інстанції стають розмінною монетою у політичних іграх та економічних спекуляціях. Освітній сектор потерпає від наявності численних правових колізій, незадовільної правозастосовчої практики законодавства про освіту.

По-третє, вкрай незадовільним є соціальний захист населення. Аналіз сучасних проблем соціального захисту свідчить про його перехідний стан і безсистемність у сфері регулювання рівня якості життя населення в умовах ринкових перетворень. Це підтверджують такі негативні явища, як глибока соціальна та майнова нерівність, масова малозабезпеченість і бідність, обмеження доступу населення до культури, охорони здоров'я, освіти, науки. Руйнування людського капіталу відбувається тоді, коли конкурентоздатність національної економіки все більше визначається динамікою розвитку саме цього виду капіталу, знань, інновацій та інформації. У цих умовах спостерігається вплив науково-педагогічних і педагогічних працівників із гуманітарного сектора, падає соціальна престижність праці педагога, науковця.

По-четверте, відбувається нівелювання таких традиційних соціальних цінностей, як “чесна праця”, “професійна сумлінність”, “соціальна справедливість”. У результаті освіти намагаються перетворити на систему, яка обслуговує виробничу сферу, а характер її розвитку визначається не потребами суспільства, а попитом на ринку праці. Перед нею ставлять завдання не стільки громадянського, політичного, культурного розвитку населення, скільки підготовки кадрів. Система освіти є засобом легітимізації сучасних форм соціального розширення [5].

Водночас варто відмітити, що певні позитивні тенденції щодо становлення “організованого суспільства” в Україні існують, а саме:

– формується відповідна законодавча база;

– робляться спроби щодо забезпечення переходу економіки на ринкові засади;

– знайдено певний баланс між регулятивним і організаційним впливом держави та повноваженнями громадянського суспільства;

– гарантовано плюралізм у ідеологічному, культурному, економічному й політичному житті.

“Організоване суспільство” є суспільством трансформаційним, перехідним. Воно має свої особливості й існує за ustalеними стандартами, що поступово замінюються (оновлюються) перманентними нововведеннями – вдалими і не зовсім вдалими, – які надають йому нову соціально-історичну якість. Жити у такому суспільстві непросто, але цікаво. У трансформаційному суспільстві наявне суперечливе сприйняття дійсності різними верствами населення, політичними групами. У ньому немає ustalених пріоритетів, ціннісних орієнтацій, бо вони лише формуються. До них люди наближаються обережно, з частими “відкатами” до старих позицій, сумнівами щодо правильності обраного шляху та гучними звинуваченнями політиків і державних діячів щодо їхнього вибору [1].

В “організованому суспільстві” освіта має виконувати такі три найважливіші функції:

– продукувати і пропагувати знання (функція Знання);

– сприяти інтеграції вітчизняного та зарубіжного досвіду в сучасну українську державотворчу концепцію (функція Пам’яті);

– давати орієнтири та конкретні механізми втілення державницьких планів та ідей у життя (функція Волі).

Знання як стратегічний ресурс трансформації суспільства є складним соціально-культурним феноменом, одним із основних чинників системних соціальних перетворень впливу людини на природне і суспільне середовище. Важливо, що знання, на відміну від матеріальних ресурсів, під час використання не розпоршуються, не амортизуються, а, навпаки, примножуються, потужнішають, підвищують ефективність тієї структури, яка чутлива до дифузії знань, сприяють становленню інформаційного суспільства. Тому і зміни у суспільстві відбуваються адекватно до його інтелектуального розвитку, з чим синхронізуються перетворення в соціальній, економічній, політичній та духовній сферах. При цьому знання, постаючи дієвим засобом соціальної дії, й собі впливають на суб’єкт цієї дії,

сприяючи підтриманню стабільності, суспільної рівноваги, соціального порядку, сталому розвитку і прогресу.

Швидке досягнення Україною політичного, економічного, соціального, духовного успіху можливе лише на основі реформ, постійних якісних змін у інститутах і культурі, застосованих на негайному та ефективному запровадженні широкого комплексу інновацій і нововведень [8].

Освіта та професійна підготовка стають найважливішими важелями, які має держава для забезпечення позитивної трансформації суспільства.

Система освіти України XXI ст., яка недавно ще могла похвалитися багатьма позитивними показниками і характеризувалася як одна із найрозвиненіших у світі, перебуває у стані затяжної системної кризи.

По-перше, спостерігається зниження позитивної мотивації до тривалого і систематичного процесу набуття знань, умінь і навичок, що становлять основу і зміст освіти загалом.

По-друге, триває відтік найдібніших наукових і педагогічних кадрів із науково-дослідних установ, вишів, шкіл, дошкільних закладів.

По-третє, має місце деформація психологічного клімату в колективах учнів, учителів, студентів, викладачів вузів у бік його погіршення, негативної зміни ціннісних орієнтирів і загальної деморалізації, пов'язаної з падінням престижу Вчителя.

Так, за показниками кількості учнів і студентів на 10 тис. населення ми значно відстаємо від розвинутих країн. Це результат збайдужілості нашого суспільства на певному етапі його розвитку до механізмів його саморозвитку, які закладені в освіті, та того, що сьогодні не вироблена така система цінностей та ідеологія, що були б визнані більшістю людей країни і стимулювали позитивну повсякденну мотивацію, мотивацію на вищі потреби, сенс життя наших громадян загалом [8].

Перед системою освіти гостро постають питання світоглядного характеру, а також завдання посилення ролі “національної домінанти” у виховному процесі. Проблеми національного відродження, формування сучасної демократичної національної держави не можуть успішно розв'язуватися без участі суспільних наук.

Соціальні та гуманітарні науки мають бути щільніше включені до навчально-виховного процесу.

В останні десятиріччя відбуваються радикальні зрушення в технології освітнього процесу. Основою таких зрушень є сучасні науки, зокрема інформатика, системотехніка, кібернетика. Ми ще не усвідомили належною мірою той факт, що людство переживає третій інформаційний переворот – за своїми наслідками значиміший, ніж перший, пов'язаний з появою писемності, та другий, пов'язаний з появою друкарства. Навчання книжкове перетворюється у навчання комп'ютерне. І хоча ми розуміємо, що не можна впадати у крайнощі та принижувати значення писемності й друкарства, все-таки обличчя “організованого суспільства” визначають бази даних, персональні комп'ютери, Інтернет, засоби теле- та відеодоступу, дистанційне навчання.

Великого значення у сучасних умовах набирає когнітивно-інформаційний, технологічний підхід до вироблення, нагромадження, використання нових знань, передусім інноваційного рівня. Доповнення відомого гносеологічного підходу до пізнання підходом функціонально-інструментальним передбачає вагомий прорив в методології аналізу та реалізації інтелектуального, інформаційного потенціалу суспільства, який зосереджений у сферах освіти, науки та державного управління, а також нового розуміння їхніх функцій і трансформаційних механізмів [8].

З іншого боку, освіта має ґрунтуватися на культурно-історичному досвіді, що формується в результаті самопізнання, самоаналізу, об'єктом якого є життєдіяльність окремої особи, її роздуми, поведінка, емпіричні знання й спостереження соціуму. Культурно-історичний досвід закодований у системі знань, навичок та умінь, які передаються з покоління в покоління, у різноманітних діях і зразках поведінки людей, викристалізований у формах матеріальної та духовної культури народу. Цей досвід функціонує завдяки механізму історичної пам'яті.

Історична пам'ять – це минуле, яке живе в нас, у сьогодні, воно спонукає всіх без винятку співпереживати, любити й ненавидіти, є важливою складовою історичної свідомості й національної самосвідомості. Історична пам'ять формує духовну атмосферу суспільства, систему цінностей, допомагає йому визначити власне місце в нескінченному потоці часу [6].

Функція Пам'яті уможливило виробити оптимальну синтетичну модель освітнього розвитку, накреслити пріоритети та розробити алгоритм усунення недоліків у освітній сфері.

Здійснення сутнісного реформування освітньої галузі неможливе без підготовки менеджерів у сфері освіти, консолідації суспільства і національної еліти на засадах нового мислення, пріоритетів загальнонародських цінностей та інтересів, переходу від політичної конфронтації до співробітництва, однотипного розуміння алгоритмів саморозгортання освітніх процесів.

Функція Волі дасть змогу розробити та втілити у життя систему практичних заходів щодо реального реформування освітньої галузі, забезпечить стабільність, послідовність, відкритість і цілеспрямованість, уможливить суспільне усвідомлення того, що ми маємо здійснити, яким способом і якими засобами.

Висновки. Отже, в умовах модернізації суспільства одним з елементів соціальних перетворень в Україні має стати орієнтація на “організоване суспільство” як модель соціальної організації. Водночас процеси соціальної модернізації та національно-державного будівництва вимагають радикальної зміни освіти суспільства, його ціннісних орієнтирів і мотивів діяльності. На перший план виходять процеси нагромадження і використання набутих знань, переосмислення культурно-історичного досвіду, проектування, самодетермінації, визначення власних ціннісних орієнтирів на основі безпосередньої інтеріоризації освітніх цінностей, які набувають характеру політичного й етичного вибору індивідуального та соціального буття [10]. Швидке досягнення Україною політичного, економічного, соціального, духовного успіху є можливе лише на основі реформ, упровадження якісних змін до інститутів освіти і культури, освоєння широкого комплексу інновацій і нововведень.

Література

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: потреба для України / В.П. Андрущенко // Нова парадигма журнал наукових праць. – К., 2005. – Вип. 50. – С. 3 – 21.
2. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. – 2-ге вид., допов / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2008. – 819 с.

3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 459 с.

4. Дзвінчук Д. Розвиток суспільства та освіти: історико-філософський аналіз / Д. Дзвінчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 156 с.

5. Золотухін Г. Освіта – не товар, студенти – не покупці / Г. Золотухін // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 14 – 36.

6. Кравченко П.А. Соціальні аспекти трансформації вітчизняного культурно-історичного досвіду / П.А. Кравченко // Мультиверсум філософський альманах. – К., 2001. – Вип. 20. – С. 15 – 26.

7. Кремінь В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В. Кремінь // Вища школа. – 2003. – № 6. – С. 2 – 3.

8. Кушерець В.І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (Світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... док. філос. наук / В.І. Кушерець. – К., 2003. – 42 с.

9. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / Уклад. М. Степко, Я. Болубаш, К.М. Лемківський, Ю.В. Сухарніков ; відп. ред. М.Ф. Степко. – К. : Вид. центр МОН України, 2004. – 24 с.

10. Стасюк Г.Є. Розвиток освіти в “організованому суспільстві”: українські реалії та перспективи / Г.Є. Стасюк // Нова парадигма : журнал наукових праць. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 62. – С. 52 – 58.

Стасюк Геннадій. Развитие образования в “организованном обществе”: украинские реалии и перспективы. В статье анализируется понятие организованного общества и особенности развития образования в такого рода обществах. Утверждается, что сегодня система образования находится в состоянии затяжного системного кризиса. Подчеркивается, что процессы социальной модернизации и национально-государственного строительства требуют радикального изменения образования общества, его ценностных ориентаций и мотивов деятельности.

Ключевые слова: гетерогенность, мультикультурализм, модернизация общества, организованное общество, образование, профессиональный прагматизм, современное общество.

Stasiuk Hennadiy. Education development of *organized society*: Ukrainian realities and prospects. This article analyzes the concept of an organized society and especially the development of education in such a society. It is argued that today an educational system is in the state of a prolonged systemic crisis. It is emphasized that the process of social modernization and nation-state forming requires radical change of education in the society, its value orientations and motives of the activity.

Key words: heterogeneity, multiculturalism, social modernization, organized society, education, professional pragmatism, modern society.